

שם: "ניזול לפיתחא דבי זונות, מכאן אמרו שצריך אדם להתרחק מפתח ביתם וכו', והיינו מטעמא דאמר לעיל הרחק מעליה דרך זו מינות, ואל תקרב אל פתח ביתה זו זונה" ע"כ, ולפי זה יש ללמוד ולהגיה בתוספות שלפנינו ודוק. [עיין מילואים בסוף הספר אות ח"].

עוד דע כי מצאתי במדרש אגדה שמות (כ"ג ז'): "מדבר שקר תרחק. זה מינות, וכן אמר החכם אל תקרב אל פתח ביתה", וצ"ב, ובחידושי למסכת עבודה זרה שם כתבתי בזה בס"ד.

ותמהני, חדא שהרי הבאתי שהתוספות שם (בעמוד א') להדיא גרסו הרחק מעליה דרך זו מינות, ותו דעיין שם למהר"ם לובלין ז"ל שכתב דהתוספות ז"ל לא דקו בהא וכוונתם לקרא הרחק מעליה דרך, וכזאת כתב מהרש"א ז"ל ע"ש, ועוד שמעינן שגם הם ז"ל אינם סוברים שגירסת התוספות היתה שונה ממה שלפנינו שהרי רק כתבו שהתוספות לא דקו וצ"ב.

ובאמת ראיתי בתוספות רבינו אלחנן מדפייר ז"ל הי"ד לעבודה זרה שם שכך כתוב

סימן נג.

בענין ותבקע האדמה ותפתח הארץ ותבלע את קרח ועדתו

אייר תשנ"ב

המוציא לחם מן הארץ, ועל הירקות אומר בורא פרי האדמה".

ומבואר שעל ירקות מברך בורא פרי האדמה, אבל על הלחם מברך המוציא לחם מן הארץ, ויש לדעת מדוע חז"ל חילקו נוסח הברכה, ולכאורה נכון יותר היה לברך הן על הלחם והן על הירקות באותו נוסח, או בשניהם ארץ, או בשניהם אדמה, וחילוק הלשון "ארץ" ו"אדמה" מה ענינו, וצ"ב.

ואכן כבר הווי בה רבנן ז"ל, ועיין ריטב"א ברכות (שם), ותפארת ישראל על המשניות ברכות (פ"ו אות ה'), ולרבינו הפרי מגדים ז"ל בספרו תיבת גמא (פרשת בראשית אות ג') ועוד לו שם (פרשת שלח אות ג'), ולגאון חיד"א ז"ל בספרו ברכי יוסף או"ח בשו"ר ברכה (סימן ר"ד), ושם כתב חידוש שיש חמישים וחמשה מיני ירקות כמנין האדמה, ולכן קבעו חכמים לברך בורא פרי האדמה גימטריא חמישים וחמשה, ובספרו

במדבר (ט"ז ל"א): "ויהי ככלתו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם, ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש וגו' ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל".

ובם"ד נתעוררתי בדקדוק וגדול הוא אצלי, דבתחילה כתוב ותבקע האדמה אשר תחתיהם, ומיד ממשיכה התורה ואומרת ותפתח הארץ את פיה, ויש לדעת פשר השינוי, שפתחה התורה ב"אדמה" ומיד ממשיכה ב"ארץ", והלא דבר הוא, וכן בהמשך כתוב ותכס עליהם הארץ, ולא כתוב האדמה, וכל זה צריך עיון וטעם, ויש לעיין בדברי רבותינו המפרשים ע"ה אשר הם לנו לעינים ובאורם נראה אור, וכעת לא איסתייעא מילתא, ולזכרון אכתוב אני יעקב הקטן הנלע"ד בס"ד.

ברכות (ל"ה א') תנן: "על פירות הארץ אומר בורא פרי האדמה, חוץ מן הפת אומר

מחזיק ברכה או"ח (שם) כתב והוסיף טעם נוסף לנוסח בורא פרי האדמה. [וצ"ב מנין דבר זה שיש חמישים וחמשה מיני ירקות, ועיין בספר בן איש חי (ש"א פרשת פינחס אות א') וצ"ב, ונתבאר במקומו בס"ד].

והנה לפני יותר משלושים שנה בא לידי לרגע קט קובץ תורני [איני זוכר אם "הפלס" או "כנסת הגדולה"], וזכורני שראיתי שם שהמוציא לאור כדי להשלים הגליון שלא יהיה וישאר נייר חלק, כתב חידוש מופלא משם הגאון האדר"ת ז"ל רבה של ירושלים ת"ו, והוא ביאור נכון בדברות רז"ל בפרק שירה, דאמרו שם שהשיר שהחיטה משוררת הוא שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה' עיין שם.

ולב כל חכם תמה, מה ענין פסוק זה לשיר של החיטה, וביאר הגאון האדר"ת ז"ל על פי מאמרם ז"ל בירושלמי ברכות (פ"ט סה"ב) ששרשי החיטה מתפשטין בעומק הארץ **חמישים אמה** ע"ש, ולפי זה אכן מובן היטב מדוע החיטה משוררת ואומרת שיר המעלות **ממעמקים** קראתיך ה', כך זכורני שראיתי בחטיפה בקובץ הנ"ל דברות הגאון האדר"ת ז"ל, ודפח"ח. [ועיין תוספות קידושין (כ"א א' ד"ה קרקע) ודוק היטב].

והשתא לפי זה מסביר אני בס"ד פשר החילוק מדוע רבותינו קבעו שעל החיטה מברך המוציא לחם מן הארץ, ועל הירקות קבעו בורא פרי האדמה, שהחילוק בין ארץ ואדמה הוא, ש"אדמה" הוא השטח העליון של הקרקע, אבל "ארץ" הכוונה לעומק מעבה האדמה, וכמו שכתב הגאון מלבי"ם ז"ל בביאורו לתורה שמות (כ' כ"א) והובא בספר הכרמל (דמ"ו סע"ב), ובספר יאיר אור (מערכת א' אות מ"ב) ע"ש.

ולבן כיון ששרשי החיטה מתפשטין יורדין ובוקעין עד עומק הארץ חמישים אמה

כנ"ל, קבעו רז"ל נוסח הברכה המוציא לחם מן הארץ, שתואר ארץ על עומק הקרקע כנ"ל, מה שאין כן שרשי הירקות אינם מתפשטין לעומק הארץ, ואינם אלא רק בסמוך לשכבה העליונה של הקרקע כנודע, ולכן קבעו נוסח הברכה של הירקות בורא פרי האדמה שזהו תואר אדמה השטח העליון של הקרקע ודוק.

המורם מכל האמור שהחילוק בין "אדמה" לבין "ארץ", ש"אדמה" נקראת השכבה העליונה של הקרקע, ו"ארץ" נקרא עומק מעבה הקרקע כנ"ל.

ובזה יאירו בס"ד המקראות להפליא, "ותבקע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם", דהיינו האדמה שהיא השכבה העליונה של הקרקע נבקעה, והארץ דהיינו עומק הקרקע היא היא שבלעה את קורח ועדתו, ונלע"ד נכון בס"ד.

ולפי מה שכתבנו שהחילוק בין "אדמה" לבין "ארץ", ש"אדמה" נקראת השכבה העליונה של הקרקע, ו"ארץ" נקרא עומק מעבה הקרקע כנ"ל, מסביר אני לעצמי קרא דספר בראשית (ח' י"ג): "ויסר נח את מכסה התיבה והנה חרבו פני האדמה", ובחודש השני יבשה "הארץ", ועיין בפירוש רש"י ז"ל, ולדרכינו "האדמה" הוא השטח החיצון העליון, ואילו "הארץ" היינו בעומק ופנים האדמה, ולכן רק אחר כך בחדש השני יבשה "הארץ" ודוק.

ולרבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל בפירוש הרוקח על התורה במדבר שם (דף ס"ז) ראיתי כתוב: "ופצתה האדמה את פיה, אדמה נקראת למעלה תוך שלשה טפחים: ותבקע האדמה למעלה בתוך שלשה טפחים נבקעה מעט: ותפתח הארץ, ארכה, הארץ זו ארץ קשה עכ"ל.

הנה מה שכתב "ותפתח הארץ, ארכה", אינו מובן היטב, והגאון המהדיר שליט"א

העולם, אלא כאדם שפותח פיו וסוגרו מיד, ולזה ויאבדו, שלא נראה מקום בליעתם" עכ"ל. [מה שכתב שלא נראה מקום בליעתם – צ"ב לכאורה, עיין בבא בתרא (ע"ד א') תא אחוי לך בלועי קרח וכו' תרי ביזעי וכו' ע"ש, ועיין בחיבורי טל חיים (סימן כ"ה) ודוק].

ולרבינו חיים נ' עטר ז"ל בספרו אור החיים הקדוש שם ראיתי שכתב: "ותבקע האדמה וגו' ותפתח הארץ וגו', ולא הספיק לומר ותפתח וגו' ותבלע, עוד אמר בבקיעה "האדמה", ובפתחה "הארץ", אולי כי לא היה שם פה הארץ במקום דריסת רגליהם, לזה נבקעה האדמה אשר היו עומדים עליה, ונזדמן שם פה הארץ ונפתח, ולזה כנגד המקום שהיו עומדים בו אמר ותבקע האדמה, וכנגד פי הארץ אמר ותפתח הארץ" עכ"ל. וזה כעין דברינו בס"ד.

ובא לידי ספרו של הרה"ג רש"א וורטהיימר ז"ל ביאור שמות נרדפים, וראיתי שם (ערך אדמה דף ס"ב) שכה כתב: "אדמה רק השטח העליון של הארץ המחובר כגוש אחד, ולכן המקום הנעבד והנזרע נקרא "אדמה" כמו עובד אדמה (בראשית ד' ב'), לפי שעובד הוא את גוף השטח העליון של האדמה, וזהו שאמר עפר מן האדמה (בראשית ב' ז') שהוא העפר הנלקח מן השטח העליון של הארץ.

ולכן בספר תהלים (ק"ד י"ד) אמר להוציא לחם מן "הארץ", אבל בפרי כתוב ראשית פרי "האדמה" (דברים כ"ז י"ג), כי התבואה שרשה בעומק הארץ ושרשי החיטה בוקעים חמישים אמה בעומק הארץ (ירושלמי ברכות פ"ט סה"ב), ולכן תקנו [על הירקות] בנוסח הברכה בורא פרי "האדמה", ולא פרי "הארץ", ובלחם תקנו המוציא לחם מן "הארץ", וטעם השינוי כנ"ל, וכן כתב מהרש"ל ז"ל בביאוריו לסמ"ג (עשה כ"ז בהגהה), ובסדר ברכות לרמ"מ ז"ל עכ"ל.

כתב: "ארכה אולי צריך לומר הרבה", ולפי זה חושבני דהן הם דברינו ממש בס"ד, ד"אדמה" היינו השטח העליון למעלה תוך שלשה טפחים, ואילו "ארץ" הוא עומק האדמה הרבה ודוק.

ודע דאונקלוס תרגם: "ותבקע האדמה – ואיתבזעת ארעא", וכן הוא בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל, והשווה לבבא בתרא (ע"ד א') וסנהדרין (ק"י ע"א) שהיה טייעא הראה לאמורא רבה בר בר חנה את מקום בלועי קורח, והיו שם תרי בועי דמפקיה "קוטרא" ע"ש ודוק.

עוד דע כי בפירוש הרוקח שם כתוב: "ותכס עליהם הארץ, ונשאר שלש גומות שהעשן יוצא מביניהם היא פתחו של גיהנם", אבל בבבא בתרא וסנהדרין שם אמרו שני גומות שעשן יוצא מהן כנ"ל, ועיין היטב בספר דקדוקי סופרים שם, וי"ל, ועיין בהגהות הרב המהדיר שליט"א.

מילואים

אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: האמור לעיל נתחדש לי בס"ד לפני רבות בשנים וכתבתי לזכרון, ועתה עם הכנת הדברים לדפוס אמרתי לעיין ולראות קצת בדברי רבותינו המפרשים נ"ע, בענין הנ"ל, ואכתוב אשר מצאתי לפי שעה.

ראיתי בספר שפתי כהן על התורה שם (פסוק ל"א) שכה כתב: "ויהי ככלותו לדבר, הקב"ה מקים דבר עבדו, שמיד נתקרבה פתחה של גיהנום תחת רגליהם במקום עמידתם, ולא נפתחה בעובי העליון על פני הארץ, שאם כן היתה אש של גיהנום יוצאת ומלהטת כל המחנה, אלא נפתחה בעובי התחתון של ארץ, ומה שתחת רגליהם היה חלול נבקע וירדו לפתחה של גיהנום, ולזה אמר ותבקע "האדמה" ולא הארץ, ואחר כך ותפתח "הארץ" את פיה ותבלע. ואמר בלשון בליעה, לומר שמיד נסתמה, שלא תצא חומה של גיהנום לעולם ותהא מלהטת כל

הרי שהוא ז"ל הביא שכבר מהרש"ל ז"ל עמד בחילוק זה וכתב ד"אדמה" היא החלק העליון של הקרקע ו"ארץ", היינו עומק הארץ, ובזה פירש חילוק הנוסחאות בין המוציא לחם מן "הארץ" ובורא פרי "האדמה", וכדכתיבנא, ותלי"ת שזכיתי לדעת גדולים זיע"א כן יעזרנו השי"ת לכון לאמת תמיד ותתן אמת ליעקב אנס"ו.

אלא שיש לי להעיר דהנה בספר בראשית (ר"ג) כתוב: "והנני משחיתם את הארץ", ופירש רש"י ז"ל: "את הארץ, עם הארץ, שאף שלשה טפחים של עומק המחרשה נמחו ונטשטשו", ובשפתי חכמים שם (אותנ) הביא שכתב מהרש"ל ז"ל דשלשה טפחים בעומק נקרא ארץ ומכאן ואילך נקרא "אדמה" וכו' ע"ש.

ולכאורה מה שבספר שפתי חכמים הביא משם מהרש"ל ז"ל בחילוק בן ארץ לאדמה, סותר והפוך ממה שהביא בספר ביאור מילים נרדפות כמו שיראה המעיין, ובספר יריעות שלמה למהרש"ל ז"ל על התורה שם לא ראיתי מה שהביא השפתי חכמים בשמו. וצ"ב.

ומצאתי עתה דברי מהרש"ל ז"ל והם בהגהה בביאורו לסמ"ג (עשה כ"ז די"ד ע"א) הנ"ל: "מה שאנחנו מברכים המוציא לחם מן הארץ ולא מן האדמה, לפי ששלשה טפחים הראשונים קרוין ארץ, וכן מפורש ברש"י הנני משחיתם את הארץ ששלשה טפחים הראשונים נקראים ארץ, וכן הוא אומר להוציא לחם מן הארץ, והראשונים קרוים ארץ".

הרי דסבירא ליה ש"ארץ" היינו שטח העליון של הקרקע עד שלשה טפחים, ומשם ואילך "אדמה", ובודאי מכאן מקור דברי השפתי חכמים בשם מהרש"ל ז"ל, אלא שזה לא כאשר כתב בשמו הרש"א וורטהיימר ז"ל ש"אדמה" היינו השטח העליון ו"ארץ" עובי הקרקע, אלא נהפוך הוא וצ"ע.

עוד מצאתי לגאון המובהק מהרי"ד הלוי במבגר ז"ל בספרו היקר נחלי דבש בתשובות בסוף הספר (סימן ג' דף ס"ח) שגם הוא עמד בטעם חילוק נוסח מטבע ברכת הלחם [ארץ] והירקות [אדמה], וכה כתב: ולענ"ד הטעם הוא "ארץ" מובנו השטח החיצוני העליון, והוא משורש "רוץ", לשון ריצה והליכה, דהיינו השטח שהולכים עליו בני האדם ושאר בעלי חיים, ותיבת "אדמה" היינו החלק העמוק שאין בה תנועה והמייה לשון "דום", ובזה מתפרשים הפסוקים בפרשת קרח בפשיטות וכמו שכתב בספר שפתי כהן שם, וידוע דחמשת מיני תבואה גדלים בשטח העליון של הארץ, על כן תקנו הנוסח המוציא לחם מן "הארץ" וכלישנא דקרא ארץ ממנה יצא לחם (איוב כ"ח ה'), אבל שאר מיני פרי האדמה שהרבה מהם נשרשים וגדלים בעומק האדמה, ומהם שטמונים לגמרי באדמה, לכן תקנו לכולם נוסח בורא פרי "האדמה", עיין שם שהארץ בדברי טעם ז"ל. [ומדבריו שם נראה שהבין דברי הרב שפתי כהן שסובר כמותו ש"אדמה" היינו העומק, ו"ארץ" החלק העליון, ובעניותי לא נתברר אצלי שאכן כך כוונת הרב שפתי כהן ז"ל, וחושבני שיש מקום לפרש דבריו איפכא וכדברי רבינו אור החיים ז"ל, ועיין היטב].

ובעניותי איני יודע מה לדון בה, שהרי רז"ל אמרו דהחיטה היא היא שנסרשת לעומק האדמה, והוא ז"ל כותב דהיא גדלה בשטח העליון של הקרקע, וצ"ב. [ולומר דאכן החיטה גדלה בשלשה טפחים העליונים, אבל יניקתה מעומק האדמה חמישים אמה – לענ"ד דוחק, עיין היטב בדברי הירושלמי שם].

גם מה שכתב להסביר החילוק בן אדמה לארץ – זה כמהרש"ל ז"ל, אבל רבינו הרוקח ז"ל כתב איפכא כנ"ל, ועוד עיין בזה בביאור הגר"א ז"ל בראשית (כ' ה' ושם ד'), וישעיה (א' ז') ע"ש, ועיין

בספר תולדות אור החיים (פרק ד' הערה ז') ובספרו נר
למאור במדבר (ט"ז ל"א), והשווה דבריו לדברי
רש"א וורטהיימר ז"ל הנ"ל (ספרו ח"כ נדפס בשנת
תרפ"ו), ופרדס יוסף ח"א (דף נ' ע"ב). ועיין תורה
תמימה ויקרא (י"ז אות ס"ח) ואכמ"ל.

ומה שהביא ראיה לדבריו ממקרא דספר איוב
ארץ יצא ממנה לחם – לא ידעתי מדוע לא
הביא הפסוק בתהלים (ק"ד י"ד) להוציא לחם מן
הארץ, ויש לעיין במקרא דספר ישעיה (ל' כ"ג)
לחם תבואת האדמה, וי"ל.

